

Jak tworzyć przyjazną przestrzeń w mieście? Partycypacja w rewaloryzacji przestrzeni zdegradowanych na przykładach z Katowic i Chorzowa

dr inż. arch.
JUSTYNA SWOSZOWSKA
Politechnika Śląska
Wydział Architektury
ORCID: 0000-0003-2482-9246

Celem artykułu jest analiza zrewaloryzowanych przestrzeni publicznych na przykładzie projektów autorstwa katowickiego biura SLAS Architekci: skweru Adamskiego w Katowicach i Strefy Aktywności w Chorzowie. Prezentowane realizacje są wykonane na podstawie koncepcji projektowych będących wynikiem dialogu architektów, inwestora i użytkowników.

Fot. 1–4. Skwer Adamskiego w Katowicach, styczeń i marzec 2021, fot. autorki

Wprowadzenie

Popularna na świecie od kilkudziesięciu już lat tendencja do tworzenia przestrzeni miejskich przy współudziale użytkowników, architektów i lokalnych władz w Polsce od blisko dekady zyskuje coraz większe zainteresowanie. W krajach Zachodu tworzenie przyjaznych miejsc, z którymi mieszkańcy chcą się identyfikować i, jak to określił angielski architekt nurtu nowego brutalizmu Peter Smitson, mogą czuć się „kimś mieszkającym gdzieś” [1], sięga połowy XX wieku. Podejmowane wówczas wysiłki zhumanizowania modernizmu i tworzenia „miejsc szczęśliwych” były powierzchowne, bo architekci projektowali je w przekonaniu, że profesjonalści „wiedzą lepiej”. Przeciwnieństwem takiej eksperckiej postawy jest projektowanie oparte na dialogu architekta z użytkownikiem. W tym duchu działał amerykański projektant i dydaktyk Fred Kent, zakładając w 1975 r. organizację non profit Project for Public Spaces (PPS), której statusowym celem było promowanie działań na rzecz rewitalizacji miejskich przestrzeni. Mentorem oraz doradcą Kenta był nieżyjący już amerykański urbanista, socjolog i dziennikarz William Hollingsworth „Holly” Whyte (1917–1999), badacz zachowania się ludzi w środowisku miejskim. PPS wciąż działa oraz popularyzuje w miastach skromne, przyjazne i ekologiczne przestrzenie adresowane do lokalnych mieszkańców – sąsiadów oraz przyjaciół [2, s. 11]. Na bazie kilkudziesięcioletnich doświadczeń fundacja PPS w 2000 r. opublikowała skierowany do architektów, urzędników i użytkowników podręcznik projektowania przyjaznej przestrzeni publicznej *How to Turn a Place Around* [3], opisujący zasady tworzenia takich miejsc oraz metody ich oceny. Dzięki współpracy fundacji Partnerstwo dla Środowiska i Międzynarodowego Centrum Kształcenia Politechniki Krakowskiej podręcznik został zaadaptowany do polskich warunków przez architektów Tomasa Jeleńskiego oraz Wojciecha Kosińskiego i wydany w 2009 r. pod tytułem *Jak przetworzyć Miejsce. Podręcznik kreowania udanych prze-*

strzeni publicznych [2]. Udostępniony na stronach internetowych, mimo upływu lat nie stracił na aktualności.

Polskie miasta po okresie transformacji ustrojowej przeszły wiele przeobrażeń związanych z budową infrastruktury i miejsc pracy, rozwojem handlu oraz kreowaniem prestiżowych przestrzeni w mieście. Obecnie nadeszła pora na budowanie w przestrzeni miasta miejsc przyjaznych, spełniających potrzeby mieszkańców. Sprzyja temu działający w Polsce od 10 lat Budżet Obywatelski lub inaczej Partycypacyjny, który wspiera lokalne inicjatywy [4]. Społeczny potencjał, odpowiednio wspierany, może ułatwić proces budowy przestrzeni wzmacniających lokalną tożsamość i identyfikację z miejscem zamieszkania. Wojciech Kosiński we wstępie do poradnika *Kreowanie udanych przestrzeni publicznych* podkreśla, że „Prawdziwym motorem tworzenia przyjaznych miejsc (...) jest inicjatywa lokalna; współudział mieszkańców i użytkowników, oraz kontrola społeczna nad poczynaniami władz i zawodowych autorów aranżacji” [2, s. 10].

Przykłady przyjaznych przestrzeni publicznych z Katowic i Chorzowa

Współdziałanie i niebanalne rozwiązania są skuteczniejsze w kreowaniu dobrych miejsc niż ekstrawaganckie realizacje. Jako przykład prezentuję dwie realizacje terenów publicznych zbudowanych na podstawie projektów rewitalizacji zaniedbanych przestrzeni miejskich: skwer Adamskiego w Katowicach oraz Strefę Aktywności w Chorzowie. Autorzy tych projektów, architekci z katowickiego biura SLAS, opracowując koncepcję projektową, prowadzili dialog z użytkownikami i inwestorem. Pisząc do miesięcznika „Architektura-Murator” [5] tekst na temat chorzowskiej strefy, przeprowadziłam w listopadzie 2020 r. wywiad z architektem Mariuszem Komrausem z biura SLAS, który przedstawił genezę obydwu projektów.

Fot. 5–8. Strefa Aktywności w Chorzowie, listopad 2020 i styczeń, marzec 2021, fot. autorki

Fot. 9–11. Skwer Adamskiego w Katowicach. Zaprojektowane indywidualnie elementy zagospodarowania, styczeń, marzec 2021, fot. autorki

Pierwszym przykładem jest skwer Adamskiego w Śródmieściu Katowic, realizowany w latach 2014–2016 między ulicami ks. bpa St. Adamskiego i Koszarową. Mieszkańcy kwartału mieszkaniowego z lat 50. XX w. zainicjowali rewitalizację swojego zaniedbanego podwórka w 2014 r. Zorganizowano w związku z tym konsultacje społeczne, spotkanie i warsztaty projektowe oraz zgłoszono do Budżetu Obywatelskiego projekt *Rewitalizacja i przywrócenie mieszkańcom podwórka między ulicami Adamskiego i Koszarową*. Wniosek został zaakceptowany, a projekt zlecono architektom z pracowni SLAS. W celu wypracowania optymalnego rozwiązania organizowano spotkania konsultacyjne z udziałem mieszkańców, ekspertów z fundacji Napraw Sobie Miasto i Akademii Sztuk Pięknych w Katowicach, przedstawicieli Zakładu Zieleni Miejskiej w Katowicach oraz Komunalnego Zakładu Gospodarki Mieszkaniowej w Katowicach i architektów. W rezultacie

zbudowano przestrzeń zaakceptowaną przez użytkowników, projektantów i inwestorów. Jej wyjątkowość wynika z umiejętnego połączenia zalet miejskiego parku z funkcją placu zabaw dla dzieci oraz rekreacji dla mieszkańców. Wewnątrz kwartału mieszkaniowego powstał mały park, którego główną osią jest wąska betonowa alejka spacerowa meandrująca pomiędzy drzewami, krzewami, ławkami i urządzeniami do zabawy. Linia ścieżki jest powyginana w celu wydłużenia, a także urozmaicenia spaceru oraz uchronienia cennego drzewostanu przed wycięciem. Urządzenia do zabawy nie są skupione w jednym miejscu, ale celowo rozproszone na całej powierzchni skweru w celu zapobieżenia uciążliwemu dla mieszkańców efektowi skupionego hałasu. Podczas konsultacji społecznych każdy najdrobniejszy element skweru był wspólnie uzgadniany, toteż zarówno mieszkańcy, jak i użytkownicy są zadowoleni z zastosowanych przez architektów rozwiązań (fot. 1–4.).

Przykładem drugim jest Strefa Aktywności w Chorzowie, zrealizowana w latach 2018–2019 w ramach rozwoju Śląskiego Międzyuczelnianego Centrum Edukacji i Badań Interdyscyplinarnych. Uniwersytet Śląski w Katowicach oraz Urząd Miasta w Chorzowie podjęły decyzję o funkcjonalnym połączeniu kampusu uniwersyteckiego w Chorzowie z miastem. Elementem spinającym miała być wielofunkcyjna przestrzeń publiczna dedykowana zarówno studentom, pracownikom uniwersytetu, jak i mieszkańcom miasta. Zlecenie na wykonanie projektu otrzymała pracownia SLAS, znana już z realizacji przestrzeni skweru Adamskiego w Katowicach. W celu wypracowania optymalnych rozwiązań architektki na etapie prac przedprojektowych uczestniczyli w cyklu spotkań i dyskusji z przedstawicielami uniwersytetu, miasta oraz mieszkańcami. Wypracowana koncepcja polega na połączeniu w jednym miejscu wielu form aktywności dla użytkowników pochodzących z różnych środowisk. Strefa jest zlokalizowana na zalesionym terenie po wyburzonych zabudowaniach wojskowych, między budynkami uniwersytetu i mieszkaniowymi dzielnicami, z których niektóre należą do tzw. trudnych społecznie. Zagospodarowanie strefy odchodzi od tradycyjnego myślenia o przestrzeni rekreacyjnej, w której układ przestrzenny wyznacza system ścieżek, trawników, klombów i placzków. Obszar zagospodarowania wyznacza betonowa płyta, w której wycięto duże otwory o fantazyjnych kształtach, rozmieszczone w ten sposób, by zachować istniejący drzewostan. Otwory te pełnią funkcję rabat bądź niewielkich ogrodów, w których rosną krzewy, trawy, ziola i drzewa, a wśród nich przesadzone samosiejki brzoź rosnących wokół strefy. Roślinność dobrano po konsultacji z architektami zieleni, odpowiednio komponując ją ze względu na kolorystykę, zapach i łatwość pielęgnacji. Elementy urządzenia placu, takie jak: ławy, ławki, stoły, leżaki oraz urządzenia do zabawy i fitness rozmieszczone są równomiernie na całej powierzchni strefy. Równa nawierzchnia zachęca do biegania, jazdy na rowerze, rolkach i hulajnogach. Przede wszystkim jest bezpieczna, nie tworzy barier na przykład dla osób z niepełnosprawnościami ruchowymi, dla których przewidziano też specjalną karuzelę oraz miejsca przy ławkach. Wokół strefy nie ma ogrodzenia i dzięki temu jest ona dostępna o każdej porze. Miejsce zabaw dla małych dzieci również nie jest wydzielone, co – jak deklarują architektki – ma wciągnąć dorosłych do udziału w dziecięcych zabawach. Chorzowska Strefa Aktywności jest lubianym miejscem spotkań użytkowników w różnym wieku. Została urządzona w ten sposób, aby można było z niej korzystać w większych grupach lub indywidualnie i to okazało się cenne w okresie izolacji wymuszonej przez pandemię koronawirusa SARS-CoV-2. Sposób jej zagospodarowania inicjuje różne, nienotowane wcześniej formy aktywności. Przykładem tego jest spontaniczne zaangażowanie się osób starszych w pielęgnację roślin. Projektanci doceniają tę spontaniczność. Zamierzali nawet w obrębie strefy zaprojektować sad z jabloniami i śliwami oraz warzywny ogród społeczny, ale ten pomysł nie doczekał się realizacji (fot. 5–8.).

Wyposażenie prezentowanych przestrzeni

„Meble miejskie”, urządzenia do zabawy i rekreacji są indywidualnie zaprojektowane oraz wykonane z naturalnych materiałów, takich jak drewno, stal ocynkowana, beton, kora drzew i gumowa nawierzchnia

Fot. 12–14. Strefa Aktywności w Chorzowie. Zaprojektowane indywidualnie elementy zagospodarowania, styczeń, marzec 2021, fot. autorki

sportowa, które są niedrogie, łatwe w utrzymaniu oraz naprawie, pobudzają doznania sensoryczne, a przede wszystkim edukują poprzez prostotę (fot. 9–14.).

Zastosowane rozwiązania są w opinii projektantów „wyrazem sprzeciwu wobec schematycznie ogrodzonych plotem stref fitness czy placów zabaw z naiwnymi formalnie i kolorystycznie urządzeniami”. Restrykcje związane z koronawirusem ograniczyły obecność w przestrzeniach publicznych, dlatego zdjęcia (wykonane w listopadzie 2020 i marcu 2021) nie ilustrują niestety rzeczywistej aktywności w tych miejscach.

Podsumowanie

Opisane przykłady potwierdzają lansowaną przez PPS tezę, że projektowanie „dla ludzi, z ludźmi, po ludzku” przynosi rozwiązania, cenione zarówno przez użytkowników, jak i ekspertów [3, s. 10]. Atrakcyjność opisywanych przestrzeni potwierdziły ich nominacje do uznanych architektonicznych konkursów. Skwer Adamskiego nominowano w 2019 r. do konkursu na Najlepszą Przestrzeń Publiczną Województwa Śląskiego. W tym samym konkursie w 2020 r. wyróżnienie otrzymała Strefa Aktywności, która w lutym tego roku została też nominowana w dziedzinie architektury współczesnej do prestiżowej nagrody Unii Europejskiej Mies van der Rohe Award 2022. Interesujące jest to, że w uznanych konkursach architektonicznych dostrzeżono przestrzenie publiczne będące rewitalizacją zaniedbanych terenów miasta, wykonane na podstawie partycypacji, niesztampowe, przyjazne dla natury i lubiane przez użytkowników. Można zaryzykować stwierdzenie, że widoczna jest tendencja świadcząca o zmianie jakościowej w projektowaniu przestrzeni publicznych oraz promowaniu projektowania szczęśliwych miejsc w mieście.

Bibliografia:

- [1] Jencks Ch., *The Language of Post-Modern Architecture*, London: Academy Editions, 1977, wyd. polskie: *Architektura postmodernistyczna*, przeł. B. Gadomska, posł. W. Kosiński, Arkady Warszawa 1987, s. 431.
- [2] Kosiński W., Jeleński T., *Jak przetworzyć Miejsce. Podręcznik kreowania udanych przestrzeni publicznych*, Fundacja Partnerstwo dla Środowiska, Kraków 2009.
- [3] *How to Turn a Place Around: A Handbook for Creating Successful Public Spaces*, New York, NY: Project for Public Spaces, 2000.
- [4] Kęlbowski W., *Budżet partycypacyjny. Ewaluacja*, Instytut Obywatelski, Warszawa 2014, s. 4.
- [5] Swoszowska J., *Strefa Aktywności / Chorzów, „Architektura-Murator” 2020, nr 12, s. 44–49.*

DOI: 10.5604/01.3001.0014.9124

PRAWIDŁOWY SPOSOB CYTOWANIA

Swoszowska Justyna, 2021, *Jak tworzyć przyjazną przestrzeń w mieście? Partycypacja w rewitalizacji przestrzeni zdegradowanych na przykładach z Katowic i Chorzowa*, „Builder” 7 (288). DOI: 10.5604/01.3001.0014.9124

Streszczenie: Celem artykułu jest analiza zrewaloryzowanych przestrzeni publicznych na przykładzie projektów autorstwa katowickiego biura SLAS Architekci: skweru Adamskiego w Katowicach i Strefy Aktywności w Chorzowie. Prezentowane realizacje są wykonane na podstawie koncepcji projektowych, które powstały w wyniku dialogu architektów, inwestora i użytkowników. W efekcie współdziałania zbudowano przestrzenie atrakcyjne dla użytkowników oraz doceniane przez profesjonalistów. Wnioskiem z artykułu jest konkluzja, że projektowanie oparte na zasadach partycypacji jest jednym z warunków kreowania przyjaznych przestrzeni w mieście, a sukces, który odniosły opisane realizacje, może świadczyć o widocznej w projektowaniu stref publicznych zmianie jakościowej.

Słowa kluczowe: partycypacja, przyjazna przestrzeń publiczna, SLAS Architekci, skwer Adamskiego w Katowicach, Strefa Aktywności w Chorzowie, Budżet Obywatelski

Abstract: How do you create pleasant space in the city? Participation in the upgrading of degraded spaces using the example of Katowice and Chorzów. The aim of this paper is to study the revitalised public spaces on the example of projects designed by SLAS Architekci studio from Katowice: Adamski Square in Katowice and the Activity Zone in Chorzów. The presented projects are based on design concepts created in a dialogue between architects, investors and users. As a result of this cooperation, spaces were built that are attractive to users and appreciated by professionals. The conclusion of the article is that participatory design is one of the conditions for creating friendly spaces in the city, and the success of the described projects can prove a qualitative change in the design of public spaces.

Keywords: participation, friendly public space, SLAS Architects, Adamski Square in Katowice, Activity Zone in Chorzów, Civic Budget